Osmanlı İmparatorluğu İdaresinde Filistin

Yasin Aktay

İsrail'in 2009'da gerçekleştirdiği Gazze saldırısı ve 2010'da Mavi Marmara gemisine yaptığı saldırılar yeni Türkiye'nin Filistin'le paylaştığı derin tarihi bağların yeniden canlılık kazandığı dönemlerdir. İsrail'in süregelen saldırgan tutumundan, özellikle Mavi Marmara gemisinde aralarında 19 yaşındaki Amerikan vatandaşı Furkan Doğan'ın da bulunduğu 9 masum aktivisti öldürmesinden dolayı en açık ve sert biçimde eleştirenlerden biri dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan oldu. Dilerseniz günümüzde uluslararası siyasetin en güncel sorunlarından biri olan İsrail-Filistin sorununu ve bu konuda Türkiye'nin rolünü daha iyi anlamak için biraz Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine gidelim.

1516'dan 1918'e Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Filistin 400 yıl boyunca Osmanlılar tarafından yönetildi. Çok çeşitli dinî ve etnik toplulukları idaresi altında barındıran Osmanlı, hakim olduğu tüm bölgelere karşı oldukça cömert davrandı. Osmanlı tarihi boyunca Sultanların Osmanlı sınırları dışında kalan müslüman topluluklara çeşitli yardımlarda bulunduklarına dair birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin 1500'lerde Hint Okyanusunda önemli bir gücü bulunan Osmanlı donanması Portekizlilerin sömürüsüne karşı Hindistan ve Endonezya'daki yerel müslüman topluluklara yardım ediyordu. Afrika ve Asya'daki müslüman toplulukların büyük ölçüde Avrupalı emperyalist devletlerin kontrolünde olduğu 1800'lerde de Abdülhamid aynı sorumluluğu hissediyordu.

tezkire, düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi, sayı 51, Aralık-Ocak 2015, s. 41-46.

Abdülhamid 1901'de danışmanlarından Enver Paşa'yı birkaç İslâm alimiyle birlikte Çin'e gönderdi. Şangay'a vardıklarında Çinli yetkililer ve özellikle orada yüzyıllardır yaşayan yerel Çin müslümanları tarafından oldukça sıcak karşılandılar. Abdülhamid daha sonra Beijing'de Beijing Hamidiye Üniversitesi adında bir müslüman üniversite kurulmasına ön ayak oldu. Çin gibi uzak bir coğrafyada bile Abdülhamid dünya müslümanları arasında hilafet çatısı altında bir birliktelik duygusunu ve ümmet aidiyetini inşa etmeye çalışmıştı.

Ne var ki Bu tarihi görüşmenin detaylarına girmeden önce 19. yüzyılın bazı önemli dönüm noktalarına ve siyasal gelişmelerine bakmamızda fayda var.

Tarihi Kırılma Noktaları

Bölgedeki ilk konferanslardan biri olan 1897'deki Basel Konferansı sırasında Filistin'in nüfusunun yüzde 95'i Araplardan oluşuyordu ve toprağın yüzde 99'una da Araplar sahipti. Avrupa'daki Yahudi sorununa çözüm bulmak üzere ortaya çıkan Siyonizm, Filistin'in bu gerçeğini hiçbir zaman kabul etmedi ve Filistinlileri o toprağın tarihe dayanan haklara sahip aslî bir unsuru olarak görmekten hep kaçındı. Bu durum Golda Meir'in meşhur sözleriyle kendisini gösteriyor:

> "Orada Filistinli halk diye bir şey yoktu... Sanki ortada kendisine Filistinliyim diyen bir halk varmış da biz gelip ülkelerini ellerinden almışız(!). Böyle bir halk yoktu ki!".

Daha sonra Filistin Manda Yönetimi olarak kabul edilecek bu bölge 1887-88'de üç yönetim birimine ayrıldı: Ülkenin güneydeki yarısını kapsayan Kudüs Bölgesi (sancağı) ve kuzeydeki Nablus ve Acre bölgeleri. Kuzeydeki iki bölge yönetim olarak Beyrut vilayetine bağlandı, fakat Osmanlılar açısından öneminden dolayı Kudüs bölgesi doğrudan İstanbul tarafından yönetildi.

Her ne kadar Arap mirası ve soyundan gurur duysalar da Filistinliler tarihlerini yalnızca 7. Yüzyıl İslâm fetihlerine değil, kadim İbranîlere ve onlardan önce yaşamış olan Kenanîlere kadar dayandırırlar. Kendilerini bu zengin tarihi geçmişin mirasçıları olarak görürler. Osmanlı sultanının aynı zamanda İslâm ümmetinin halifesi olması dolayısıyla siyasal olarak Osmanlı İmparatorluğuna bağlıdırlar. Fakat kendilerini İmparatorluğun basit bir tebaası değil aslî unsuru hissederler. Bu düşünceleri Osmanlıların Arap topraklarını hiç bir zaman sömürgeleştirmediği gerçeğinden kaynaklanır.

1876'da Meşrutiyet'in ilân edilip anayasanın (Kanun-i Esasi) yürürlüğe girmesiyle birlikte Filistin de dahil olmak üzere Arap dünyasından birçok temsilcinin Osmanlı Parlamentosunda yer aldığı ilk seçimler yapıldı. (İroniktir,

Siyonistler 1897'de Basel'de ilk kongrelerini düzenlerken Filistinlilerin İstanbul'da Parlamento faaliyetleri 20 yılını doldurmuştu). Filistinliler dahil birçok Arap sadece memuriyetlere, diplomatik temsilciliklere, yargı veya ordu birimlerine değil, aynı zamanda Osmanlı kabinesinin bakanlık düzeylerine kadar atanmışlardır.

Aynı dönemlerde, Siyonizm'in de etkili bir hareket olarak güçlendiği 1880'lerde Avrupa yoğun milliyetçilik ve ırkçılık dalgasıyla çalkalanıyordu. Siyonistler Yahudilerin yaşadıkları asimilasyondan, zulümden ve azınlık statüsünde yaşamaktan kurtulmanın özlemini duyuyordu. Ulusal kurtuluşlarını sağlamanın yolu olarak bağımsız bir Yahudi devletinin kurulacağı bir toprak elde etme hayalini kurdular. Bazı erken dönem Siyonistlerin alternatif yer önerileri olsa da, kadim Yahudi geleneği dinî açıdan da önemi dolayısıyla böyle bir devlet için Filistin'i en uygun yer olarak belirledi.

19. yüzyılın son dönemlerinde başlayan, Filistin'e yerleşerek ve yerli halkı hiçe sayarak orayı adım adım kolonileştirmeyi ve bir Yahudi devletine dönüştürmeyi içeren bu Siyonist proje, sonuçları bugün uluslararası siyasette hepimizi etkileyen, acılarla dolu karmaşık bir sürecin başlangıcı olmuştur. Siyonistlerin başlattığı bu süreç, Jabotinsky gibi bazı liderleri tarafından da öngörüldüğü üzere çatışma ve trajediyi beraberinde getirmeye mecburdu.

Bu projenin Filistinliler açısından ne anlama geldiğini daha iyi anlamak için, Filistinlilerin İstanbul hükümetine karşı –eğer olmuşsa- temel şikayetlerinin daha fazla hak ve yönetimde daha fazla sorumluluk taleplerinden ibaret olduğunu not etmemiz gerekiyor. Bu da aslında kendilerini ayrı bir devlet olarak görmek istediklerini ve Filistin'in yerel iktidarını güçlendirmeye çalıştıklarını gösteriyor. Bu arzularını düşündüğümüzde Siyonist projenin rakip bir güç olarak, üstelik çok küçük bir nüfusla Filistin toprağında böyle bir hak iddia etmesinin, Filistinliler açısından ne derece cüretkar ve bir o kadar da gayrı meşru görülebileceğini daha iyi anlarız.

Siyonist proje ilk dönemlerde Filistinlilerin yoğun karşı çıkışları ve mücadelelerine rağmen devam etti. Osmanlı yöneticileri, Avrupalı güçlerin baskılarına, yerel yetkililerin rüşvet ve yolsuzluk konusundaki ihanetlerine, yerel toprak sahiplerinin açgözlülüğüne ve Siyonistlerin hırslı çabalarına rağmen Filistin'e yönelik kitlesel Yahudi göçünü ve toprak edinmeyi önlemeye yönelik bir dizi yasal düzenlemeler yaptı. Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilk dönem çatışmalar Avrupalı Siyonist Yahudilerin süren kolonileşme çabalarıyla ve siyasî amaçlarını açıkça ilân etmeleriyle iyice şiddetlendi. Geniş araziler Siyonist kurumları tarafından Beyrut'ta yaşayan feodal toprak ağalarından Filistinli kiracılar ve ortakçılar adına satın alındı.

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı yönetiminden memnun olmayan Arapları İngiltere ile uzlaşmaya götürdü. Mekke Emiri Şerif Hüseyin İstanbul yönetimine karşı İngiltere ve Batılı müttefiklerin tarafını tutarak savaş sonunda Arapların birliğini ve bağımsızlığını kazanacağını ummuştu. Haziran 1915'de Hüseyin İngilizlerin Mısır'daki Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'la iyi niyet gösterisi olan yazışmalara başladı.

1916'da sona eren Huseyin-McMahon yazışmaları Araplar tarafından İngilizlerin savaş sonunda Osmanlı topraklarında yaşayan –Filistinliler dahil- Arapların, bağımsız bir devlet çatısı altında birleşmelerini tanıyacakları şeklinde yorumlandı. Fakat diğer taraftan Mayıs 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya, Filistin bölgesinin uluslararası bir statü kazanmasına dair gizli bir anlaşmaya varmışlardı. Bu noktada daha sonraki gelişmelere yön verecek en önemli olay İngiliz Dışişleri Bakanı James Balfour'un bir İngiliz Siyonist'i olan Baron Lionel Walter de Rotschild'e Kasım 1917'de gönderdiği ve Yahudilerin Filistin'de devlet kurmalarına destek olacağı sözünü verdiği gizli mektuptur. Bu mektup Siyonizm'in kaderini belirleyen tarihî bir dönüm noktasıdır. Aralık 1917'de Kudüs İngilizler ve müstemleke kuvvetler tarafından General Sir Edmund Allenby komutasındaki güçlerce ele geçirildi. Ülkenin geri kalanı ise Ekim 1918'de işgal edildi. Siyonizm'in gerçekleştirilmesinin yolu böylece sonuna kadar açılmış oldu.

Sultan Abdülhamid ve Herzl

Burada da bahsettiğim birçok nedenden dolayı Filistin'in Osmanlılar için her zaman ayrı bir yeri vardı ve Filistin'e verilen bu değer Osmanlı Sultanı Abdülhamid ile Theodore Herzl arasında gerçekleşen o meşhur görüşmede de ortaya konulmuştur.

Siyonist hareketin başlatıldığı o ilk kongreden sonra Sultan Abdülhamid 1900'de Filistin'e hac için gelen Yahudilerin orada üç aydan fazla kalmalarını yasaklayan meşhur kararnameyi çıkardı. Esasen Siyonist yetkililer Abdülhamid'le 1882'de Siyon Topluluğu Dostları aracılığıyla Rusya'da bulunan Osmanlı yetkililerinden Filistin'de yerleşme konusunda talepte bulundukları sırada ilk diyaloglarını başlatmışlardı. Sultan şöyle yanıt vermişti: "Türkiye'ye/Anadolu'ya göç etmek isteyen tüm Yahudilere ilânen duyurulur ki Filistin'e yerleşmelerine asla izin verilmeyecektir."

Herzl 1896'daki ikna denemesinden sonra bu sefer 1902'de yeni bir heyet kurarak Sultan'la ikinci defa görüşmek istemiştir. Sultan görüşmek istemeyince bu sefer Sadrazam Tahsin Paşa'yla görüşmüşler ve taleplerini iletmişlerdi. Osmanlı hükümetinin 23 milyon İngiliz altın parasına denk gelen bütün borçlarını ödemeyi, imparatorluğun deniz güvenliği için 230 milyon

altın Frank'a mal olacak bir donanma kurmayı ve hazineyi yeniden canlandırmak için 35 milyon değerinde altın lira faizsiz borç vermeyi teklif ettiler. Tüm bu teklifler Sultan'ın Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına izin vermesi karşılığındaydı ki bu açıkça Filistinlilerin hayatlarını ve kutsal toprağı bu teklifler karşılığında satmak anlamına geliyordu. Tüm bu tekliflere Abdülhamid bundan daha güçlü ve edebî bir yanıt veremezdi:

> "Bırakın 150 milyon İngiliz altınını, bana tüm dünyanın altınlarını teklif etseniz dahi bunu asla kabul etmem. İslâm milletine ve Muhammed ümmetine 30 yıldan fazla hizmet ettim ve asla müslümanların –babalarımın, atalarımın, Osmanlı sultan ve halifelerinin- o tertemiz geleneğine leke sürmedim. Benden istediğinizi de asla kabul etmeyeceğim."

Daha sonra Siyonist örgütlerin Filistin'de toprak satın almalarını yasaklayarak oraya yerleşme planlarının sonuç vermeyeceğini ilân etmiştir. Siyonistlerin ancak Abdülhamid tahttan indirildikten sonra, Jön Türklerin iktidarda olduğu dönemde Filistin'den toprak satın almalarına izin verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu Mirası

Filistin'de Osmanlı mirası oldukça canlı ve gerçektir. Bu miras İsrail tarafından işgali pekiştirmek için istismar edilse de aynı zamanda bir umut kaynağı olarak da görülebilir.

İsterseniz önce İsrail'in Filistinlilere ait topraklara haksız yere el koyma girişimlerini meşru göstermek için nasıl bütün imkanları kullandığına bakalım. 1967 savaşından sonra bölge İsrail Ordusunun kontrolüne geçince İsrail özel veya kamuya ait toprakların işgali veya mallara el konulmasının yalnızca güvenlik gerekçeleriyle mümkün olabileceğini öngören uluslararası hukuka uyacağını ilân etti. Bu minvalde bir grup gönüllü gerilla tarafından Filistinlilerin topraklarına inşa edilen Elon Moreh yerleşim birimiyle ilgili bölgenin yerel sahipleri dava açmış ve davayı kazanmıştı. Haber Ariel Şaron'a ulaşınca davanın neleri kapsadığını hemen anlamıştı. Bu dava aynı zamanda İsrail'in Batı Şeria'daki Filistinlilere ait toprakları gasp etmesinin önünü kapatacaktı. Şaron hukuk danışmanları ve genç bir avukat olan Alexander Rabati'yle bir acil durum toplantısı gerçekleştirdi ve Osmanlı döneminden kalan bir yasa üzerinden kanuni bir boşluk yakaladı.

Eski ve unutulmuş bir Osmanlı yasasına göre, "ölü arazi" olarak adlandırılan, köyler arasında bulunan ve tarım veya herhangi başka bir amaç için kullanılmayan arazilere devlet tarafından el konulabilirdi. Ertesi gün Şaron işgal edilen bölgeleri helikopterle gezerek inceledi ve köyler arasındaki alanları haritada belirledi. Bu topraklar daha sonra Batı Şeria ve Gazze'de yerleşim

birimlerine dönüştürülecek olan bölgeler olarak İsrail devleti tarafından sahiplenildi. Ölü araziyi yeniden diriltme politikasının sonuçlarını abarttığımız düşünülmesin. Bugün yarım milyon civarı İsrail vatandaşı bu tür yerleşim birimlerinde yaşıyor.

Normalde İsrail'in, Osmanlı hukukunu bir bölgede uygulamışsa diğer bölgelerde de uygulaması beklenir. Kuşkusuz İsrail Birleşmiş Milletler dahil kendi hukukundan başka hiç bir hukuka riayet etmez. Bu tür adımlar bütün yasal yollar tıkandığında ancak bir çıkış yolu olarak kullanılır.

Meselenin olumlu yönü ise Osmanlı yasalarının mülteciler ve onların tazminat haklarıyla ilgili sorunların çözümünde yardımcı olacağıdır. 1948'den beri mülteci sorunuyla ilgilenen Filistinli kuruluşlar İsrail kurulduğunda ortadan kaybolan, bölgedeki arazi ve mülk sahiplerine ilişkin kayıtlara ulaşmak için uğraşıyorlar.

2005'te Türkiye hükümeti Filistinli yetkililere 1916'dan itibaren Filistin'deki İsrail öncesi döneme ait toprak mülkiyet belgelerini içeren Osmanlı arşivlerinin kopyalarını vermiştir. Filistinli yetkililer Filistinlilerin toprak iddialarını desteklemek için kayıtları bizden talep etti. Bu belgeler hangi arazinin gerçekte kime ait olduğunun en sağlam delilleridir.

Filistinli mülteciler sorunu bugün en önemli sorunlardan biri olarak duruyor ve inanıyorum ki bunun çözümü de bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun son büyük mirasçısı olan Türkiye'nin çabalarıyla yine bir Osmanlı mirası unsuruyla çözülecektir.